

Summary

Evmina I. Types of invalidity of the economic contract and other transactions in the field of management.

Economic and legal analysis of the types of invalidity of economic contracts and other transactions in the field of management is considered in this article, the criteria for dividing them into insignificant and contested reviewed here, and also features application of the law on these issues. In the article substantiates that the criterion for the separation of transactions in the paltry and contested nature of the offenses is: if in the case of void transactions violated the rights of the subjects or other rules established by the legislation, in the case of the disputed transaction violated the legitimate interests of entities, where legislation ensures compliance with them, guarantee their rights as provided for by local regulations or treaties. Arguments are justified raising the question of recognition of a void transaction (contract) void and suggested agreed interpretation of the relevant provisions of the Civil Code and Commercial Code of Ukraine.

Key words: business contract, transaction, the invalidity of the transaction, a void transaction disputed transaction.

Отримано 15.10.2014

УДК 347. 65/68

А. М. КОНДРАТОВА

Анна Миколаївна Кондратова, аспірантка Київського університету права НАН України

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СПАДКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Питання історичного розвитку українського права за сучасних умов розбудови української держави не може залишатися поза увагою науковців і практиків. Значний інтерес являє собою спадкове право, що зазнало значних змін в історії українського законодавства. З огляду на це значущим і актуальним є здійснення історико-правових досліджень щодо формулювання інституту спадкового права на українських землях упродовж їх історичного розвитку. Дане питання має важливе теоретичне та практичне значення, адже сьогодні з'являються нові процедури оформлення та набуття спадкового майна, для яких не завжди наявне належне правове регулювання, тому цілком доцільним є вивчення історичного досвіду вирішення подібних питань як на рівні законодавства, так і на практиці.

Даній темі присвячено численні роботи як українських, так і російських учених, зокрема: О. Іоффе, К. Победоносцева, В. Серебровського, Є. Суханова, Є. Рябоконь, Є. Фурси, Ю. Заїки, О. Харитонова, О. Неліна, С. Благовісного та інших. Але в працях даних науковців охоплено етап розвитку спадкового законодавства лише включно з першим десятиліттям ХХІ століття. Разом із тим сьогодні цивільне законодавство в цілому, а також спадкове зокрема, потребують нового регулювання у зв'язку з низкою змін, які відбулися у суспільному розвитку.

Метою даної статті є дослідження історії становлення та розвитку законодавства про спадкування на теренах сучасної України. Відповідно до поставлено мети у даній публікації розв'язуються такі завдання:

1. Визначення стадій історичного розвитку спадкового права на сучасній території України.

2. Дослідження кожного окремого етапу розвитку українського спадкового права та аналіз існуючих норм спадкового права в їх ретроспективі.

Українська держава є спадкоємицею всієї тієї правової спадщини, що протягом віків створювалась на українських землях. Так, становлення й розвиток українського спадкового права можна розподілити на такі основні етапи:

– звичаєве право давніх слов'ян;

– вплив римського права;

– класичні джерела права Київської Русі;

– право Великого князівства Литовського і Речі Посполитої. Воно ж інтегрувало правотворчі пошуки Запорозької Січі та Війська Запорозького;

– період Відродження української державності (1917–1920 рр.);

– право Української Радянської Соціалістичної Республіки (1917–1991 рр.);

– сучасне спадкове право України.

Головна ідея спадкування, яка є основним його принципом і донині, утворилась ще за часів створення патріархальних родин. Розмірковуючи з позицій примітивної правосвідомості, можна сказати, що зі смертю людини випадає суб'єкт прав, і внаслідок цього майно, що належить покійному, стає безхазяйним, вимоги втрачають свого кредитора, а борги – свого боржника. Причому, відгуки цього примітивного уявлення можна знайти навіть у римському праві пізнього періоду, коли передбачалися випадки захоплення речей померлого будь-ким. Це можна зрозуміти, якщо суспільство являє собою групу ізольованих індивідів і не містить у собі

інших, тісніших осередків. Але становище змінюється, коли виникає патріархальна родина і на її основі – патріархальний рід¹. Починаючи з цього періоду вже вирізняються суб'єкти спадкового права – а саме: рід, родина, її члени.

Так, родина визначалася, як тісний союз осіб, пов'язаних спільністю життя, майна і релігійного культу. Сама належність майна значною мірою мала характер сімейної власності: в найдавніші часи земля вважалася належною не стільки окремому *paterfamilias*, скільки родині як такій. За таких умов, природно, що у випадку смерті домовласника про безхазяйність сімейної ділянки і всього того, що з цим пов'язано, не може бути й мови, оскільки ще за життя домовласника вона належить усім представникам родини. Отже, безхазяйність майна, що залишилася, на певному етапі замінюється переходом його до найближчих родичів².

Спадкування ж за заповітом, що набуло пізніше дуже широкого застосування, в найдавнішу епоху не практикувалося.

У загальному вигляді спадкове право України, та й усіх країн романо-германської правової сім'ї, своїм існуванням значною мірою зобов'язане римському праву, що вперше сформулювало й послідовно провело думку про універсальний характер спадкового правонаступництва. Спадкування – це перехід прав та обов'язків (спадщини) від померлої фізичної особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців). Ця основна ідея вироблялася в тривалому процесі історичного розвитку спадкового права і вперше була закріплена саме у римському праві.

Істотного розвитку римське спадкове право зазнало з прийняттям преторських едиктів і практики їх застосування. Це були майже одні із перших відомих людству державних актів, що врегулювали відносини спадкування і на законодавчому рівні закріпили склад спадщини, суб'єктів спадкування, поняття кровного (когнітивного) споріднення, за яким і визначались спадкоємці, порядок позбавлення статусу спадкоємця (наприклад, у разі якщо дочка померлого виходила заміж і змінювала місце постійного проживання, вона виключалася із складу спадкоємців, але при цьому могла фактично володіти спадковим майном у разі відсутності інших спадкоємців тощо), а також можливість спадкодавця укласти заповіт.

Реформи, здійснені претором у сфері спадкування, розпочалися ще за республіканського періоду й завершилися в епоху принципату. Претор створив особливий інтердикт для введення у володіння спадковим майном. Спочатку цей інтердикт надавався особам, яких претор, після сумарного розгляду їхніх претензій, вважав імовірними спадкоємцями за цивільним правом. У тих випадках, коли найближчий спадкоємець не приймав спадщини, вона, не переходячи потім до інших покликаних до спадкування осіб, ставала від мерлою, а в найдавнішому праві – безхазяйною і, отже, могла бути привласнена будь-якою особою. Для усунення такої можливості претор став надавати в подібних випадках інтердикт наступному роду. Це полегшувало становище цивільних спадкоємців, що нерідко були заінтересовані у вилученні спадкового майна у сторонніх осіб до розгляду суперечок про право на спадщину³. Таким чином, претори створили черговість спадкоємців при допуску їх до спадщини.

Істотне значення поряд з діяльністю претора мала й практика центумвирального суду, якому були підвідомчі спори про спадкування. Багато уваги приділило спадковому праву законодавство часів принципату й, особливо, імперії, що узагальнило та закріпило основні засади преторської системи спадкування. Розвиток спадкового права було довершено в новелах Юстиніана – реформа спадкування за законом і так зване необхідне спадкування.

Таким чином, спадкове право країн, що належать до романо-германської правової сім'ї, в тому числі й України, значною мірою своїм створенням зобов'язано римському праву, що вперше сформулювало й послідовно провело думку про універсальний характер спадкового правонаступництва, визначило коло спадкоємців, поняття кровного споріднення та особливостей його визначення, а також вперше створило інститут зберігання та охорони спадкового майна до моменту його переходу спадкоємцям.

Як відомо, до 1991 р. наша країна не була самостійною державою, тому на її право, в тому числі й спадкове, значний вплив чинили нормативні акти Росії та інших країн, до складу якої входила територія сучасної України.

Перші згадки про спадкування на українських землях з'являються у письмових джерелах княжої доби IX–XII століть. Серед них важливе місце посідають церковні та княжі устави (установи), уроки, договір між греками і Руссю (874 р.), збірник права «Руська Правда». Так, за безпосередньої участі Ярослава Мудрого була створена перша збірка правничих актів, яка отримала назву «Руська Правда». Вона містила традиції церковного суду і княжої влади, карного права, сімейні (родові) звичаї, право спадкування та моральні засади у суспільстві. Редакція «Руської Правди» базувалася на церковних і княжих уставах та вікових звичаях народу. Широкі міжнародні зв'язки київської княжої влади не виключали вплив і рецепцію окремих приписів візантійського права⁴.

Спадщина в «Руській Правді» мала назву «статку», тобто того, що залишає по собі померлий. Ця правова пам'ятка у складі спадщини перелічує рухомі речі, будинок, подвір'я, товар, худобу. Про землі не йдеться, бо тоді вони не входили до приватної власності й не були предметом спадщини. Спадкування за заповітом не відрізнялося від спадкування за законом. У заповіті можливо було призначення спадкоємцями тільки тих осіб, які б і так вступили у спадкування¹. «Заповіт («ряд») мав метою не зміну звичайного порядку, а лише розподіл майна між законними спадкоємцями та наказ про управління. Заповіт виражався в усній формі»⁵. Якщо хтось помирав без заповіту, то спадкоємцями були всі члени родини. «Руська Правда» говорить тільки про спадкування після батьків, при цьому сини усувають від спадщини дочок, які дістають спад-

щину тільки в разі відсутності синів. Це пояснювалося патріархальним устроєм життя та непостійністю зв'язку жінки з сім'єю, в якій вона народилася. Спадщина розподілялася між дітьми в рівних частках, але молодшому синові обов'язково припадав будинок з подвір'ям. Ці привілеї пояснювались скоріше тим, що дорослі брати до цього часу вже мали власне господарство.

Таким чином, спадкування обмежувалося тісним колом сім'ї, а побічні родичі не мали спадкових прав. Цей принцип поступово змінюється в протилежний бік, і в розширенні кола спадкоємців полягає сутність історичного розвитку спадкового права. Такий процес проходить паралельно із зростанням індивідуалізму й поступовим ослабленням зв'язку між членами родинного союзу.

Наступним законодавчим актом, що врегулював спадкове право, була Псковська Судна Грамота, яка розрізняла спадкування за законом та за заповітом, викладеним у письмовій формі. Ці види спадкування набувають самостійного значення. Розширюється також коло родичів, що можуть бути спадкоємцями, змінюються їхні права та відповідальність⁷.

Наступним етапом розвитку спадкового права України є період Литовського князювання. Протягом майже 240 років переважна частина українських земель входила до складу Великого Литовського князівства (1320–1560 рр.). На зміну «Руській Правді» Ярослава Мудрого, тисячолітнім звичаям минулих поколінь приходять Литовські статuti (видавалися у трьох редакціях 1529, 1566, 1588 рр.). Серед положень приватного (цивільного) шлюбно-сімейного права у Литовському статuti важливу роль відігравали і норми спадкового права. Особливе місце статutom виділено спадкуванню за заповітом (тестаментам), якому присвячено дев'ять артикулів. Право на укладення заповіту було надано шляхетним персонам, а також у певних межах – міщанам та простим людям, які на час вчинення заповіту мали бути у стані «доброї пам'яті і здоровому розумі». Не мали права вчиняти заповіти неповнолітні діти, челядь (дворова), полонені, особи з вадами розуму (шалені) та позбавлені честі. Особа, яка уклала заповіт, мала право в будь-який час скасувати його і вчинити новий. Статut визначав умови та порядок вчинення заповіту, зокрема щодо його вчинення під час перебування на війні, в дорозі, на «чужій землі».

Таким чином, саме в Литовських статутах було розвинуто ідею спадкування за заповітом, і поширено його застосування на усю територію тогочасного Литовського Князівства. Саме з цих витоків і було розпочато правотворчі пошуки Запорозької Січі та Війська Запорозького.

У Московський період (XV ст.) основної вагомості набуває нерухомість, тому її спадкуванню законодавець приділяє найбільшу увагу. Поступово змінюється коло спадкоємців у бік розширення, у зв'язку з чим до спадкування закликають не тільки близьких, а й далеких родичів¹. За часів правління Петра I спадкове право зазнає дуже істотних змін у бік єдиноспадкування. Відповідним указом 1714 р. було встановлено перехід спадщини до одного сина. Імператор вважав розподіл спадкового майна дуже шкідливим, бо роздріб мастків зменшує їхню економічну цінність та обтяжує селян, внаслідок чого страждає правильне надходження податей, знатні роди бідніють і втрачають свою значущість, а спадкоємці ухиляються від державної служби⁸. Цим указом було покладено край спадкуванню за заповітом, яке вже мало значне поширення, тому цей акт зустрів протидію суспільства, що призвело до скасування указу в 1731 році.

Основним джерелом спадкового права того часу було Звід Законів Російської імперії. Спадкове майно не розглядалося як єдине ціле, а поділялося на дві самостійні спадкові маси: родове майно, яке переходило тільки до спадкоємців за законом, та інше майно, що успадковувалося в загальному порядку. Спадщина відкривалася не лише після смерті особи, а й після позбавлення всіх прав, стану, постригу в монахи, визначення особи безвісно відсутньою⁹.

Аналізуючи російську дореволюційну систему, можна зробити висновок, що спадкування було побудовано на принципах родового дворянського ладу, який на початку XX ст. вже застарів, що об'єктивно викликало необхідність перегляду основних засад спадкування.

Проект Цивільного Уложення Російської імперії, який було створено за прикладом новітніх європейських кодифікацій, поділяв спадкоємців за законом на 5 черг¹⁰. Це був перший законодавчий акт, що затвердив розширення кола спадкоємців аж до прадітів спадкодавця.

В історії радянського періоду в інституті спадкування відбувалися підйоми й падіння.

Після Жовтневої революції на другому Всеукраїнському з'їзді Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів 19 березня 1918 р. були прийняті Тимчасові положення про соціалізацію землі, в ст. 1 яких зазначалося: «Всяка власність на землю, надра, води, ліси й живі сили природи у межах Української Радянської Республіки скасовується назавжди»¹¹. Одним із наслідків прийняття даного положення було видання Декрету ВЦВК РРФСР від 27 квітня 1918 р. «Про скасування спадкування». Цей декрет і спеціальна постанова Народного комісаріату юстиції РРФСР від 21 травня 1919 р. фактично знищили спадкування приватної власності. Але у примітці до ст. 1 Декрету передбачалося, що дія цієї статті не поширюється на випадки, якщо все спадкове майно не перевищує 10 тисяч рублів. По суті, цим Декретом скасовано спадкування майна приватних власників, яке радянська влада вважала нажитим не трудовим шляхом. Якщо ж у спадкодавця залишалися повнорідні й неповнорідні брати і сестри, дружина, а також непрацездатні та нужденні родичі за прямими низхідною та висхідною лініями, спадкоємці мали лише право на соціальне утримання за рахунок спадкового майна у розмірі, що не перевищував прожиткового мінімуму. Такий своєрідний спосіб соціального забезпечення тривав до 20-х років¹². Даний акт, на думку вчених-юристів того часу (К. Победоносцева, Г. Ф. Шершеневича та ін.), був спробою створити новий соціалістичний порядок спадкування трудової власності. Але такий стан справ тривав недовго. Інститут спадкування був знову введений

в Росії Декретом «Про основні майнові права, визнані РРФСР, охоронювані її законами й захищувані судами РРФСР» від 22 травня 1922 р., й зазнав подальшої розробки в Цивільному кодексі 1922 року.

Так, в УРСР перший Цивільний кодекс був прийнятий постановою ВУЦВК від 16 грудня 1922 р. і введений у дію з 1 лютого 1923 року¹³. ЦК УРСР повністю відповідав принципами побудови ЦК РРФСР і складався з чотирьох частин. Четвертий розділ регулював спадкове право. Спадкове право, яке дістало закріплення у першій кодифікації, було по суті реформованою системою російського кодексу царизму. Кодекс не поділяв майно на трудове і нетрудове, дозволивши спадкувати обидва види. Спадкування все так само припускалося у межах установленого максимуму (10 тис. карбованців золотом після відрахування боргів померлого)¹⁴. Якщо загальна сума спадщини померлого після відрахування боргів перевищувала 10 тис. карбованців золотом, то надлишок обертався в прибуток держави і провадився поділ; якщо ж за своїм господарським значенням поділ спадщини був невігідний або неможливий, то між державними органами та спадкоємцями встановлювалося загальне володіння або сторонам давалося право викупу відповідної частки спадщини в інтересах держави або спадкоємців. Мета такого обмеження полягала у спробі влади перешкодити виникненню великих нагромаджень коштів і майна у руках приватних осіб, що могло б спровокувати відродження класу буржуазії. Обмеження права спадкування ціною політикою обмеженої вартості спадщини були скасовані лише у березні 1926 року¹⁵.

Аналізуючи норми ЦК УРСР 1922 р., можна зробити висновок, що у ціновому обмеженні були й винятки. Так, у примітці до ст. 416 цього кодексу припускався перехід спадкового майна, що перевищує встановлений максимум 10 тис. крб. золотом, якщо воно складалося з прав, що впливають із укладених органами держави з приватними особами договорів (орендних, концесійних, будівельних тощо). Згодом до складу спадкової маси могли бути включені патенти на винаходи та грошова оцінка авторського права, що переходить у порядку спадкування до спадкоємця автора. Предметом спадкування в селянському господарстві було майно, що особисто належало спадкодавцеві, а не предмети селянського господарства (живий та мертвий інвентар) і загального користування двору¹⁶.

Істотні зміни у спадковому праві пов'язані із затвердженням Постановою РНК СРСР «Положення про державні трудові ощадні каси» від 22 грудня 1922 року. У ст. 17 Положення як виняток із загального правила спадкування за заповітом вкладнику надавалася можливість заповісти будь-яку суму вкладу будь-якій особі, в тому числі юридичній, незалежно від того, чи віднесена вона законодавцем до числа спадкоємців за законом. Причиною такої зміни було народне господарство країни, яке потерпало від наслідків громадянської війни і потребувало інвестицій, що й зумовило прийняття такого нехарактерного в цілому для спадкової політики тих років рішення¹⁷.

Відповідно до ст. 418 ЦК УРСР 1922 р. спадкоємцями як за законом, так і за заповітом могли бути лише діти, онуки, правнуки, подружжя, що пережило, а також непрацездатні особи, які потребували утримання й перебували на повному утриманні спадкодавця не менше одного року до його смерті. Таким чином, критеріями для закликання особи до числа спадкоємців були кровна спорідненість, шлюбні відносини й утриманство. Всі спадкоємці закликалися до спадкування одночасно і спадщина ділилася між ними порівну (ст. 420 ЦК УРСР 1920 р.); предмети домашнього вжитку та домашньої обстановки отримували понад свої частки ті спадкоємці, які мешкали разом із спадкодавцем (ст. 421 ЦК УРСР 1920 року). Із набранням чинності Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб та акти цивільного стану УРСР від 31 травня 1926 р. розширилося коло спадкоємців за рахунок включення в нього усиновлених та їх нащадків¹⁸. Спадкування за законом мало місце в усіх випадках, якщо воно не змінювалося заповітом. Так, передбачалась можливість спадкування за двома варіантами – за законом і за заповітом. За відсутності зазначених спадкоємців майно померлого визнавалося виморочним і переходило в дохід держави (ст. 419 ЦК УРСР 1920 р.).

Свобода заповідальних розпоряджень була вкрай обмежена. Заповіт визначався як розпорядження спадкодавця про своє майно на випадок смерті, ним розподілялися спадкові частки між усіма спадкоємцями за законом у нерівних частинах, або відписувалося усе майно одному чи тільки деяким (ст. 422 ЦК УРСР 1920 р.). Заповітом спадкодавець міг позбавити одного, деякого або всіх законних спадкоємців спадщини. В останньому випадку, згідно з приміткою до ст. 422 ЦК УРСР, уся спадщина або її частка позбавленого спадкоємця переходила у прибуток держави. Таким чином, заповіт був актом односторонньої волі фізичної особи (заповідача) про розподіл свого майна між законними спадкоємцями в інших частках, ніж це встановлено законом (у межах максимуму), або актом позбавлення спадщини одного, декількох осіб або всіх законних спадкоємців¹⁹. При цьому залишалася відкритим питання щодо обов'язкової частки у спадщині для неповнолітніх і непрацездатних.

Окрім зазначеного вище, було прийнято низку актів, які доповнювали законодавство щодо спадкування. Так, було прийнято Декрет ВЦВК РРФСР «Про спадкове мито» та постанову ВУЦВК «Про спадкові мита», що встановлювало розмір і порядок сплати мита за отриманий спадок. Із прийняттям постанови ВУЦВК і РНК УРСР від 6 лютого 1929 р. «Про внесення змін до ЦК УРСР» було також змінено порядок охорони спадкового майна. Охорона спадкового майна покладалася вже не на народні суди, а на нотаріальні органи за місцем відкриття спадщини.

Значний вплив на зміну спадкового права мала Велика Вітчизняна війна. Законодавець змушений був внести певні зміни до інституту спадкування для захисту інтересів родичів і близьких померлих військовослужбовців. Так, відповідно до постанови РНК СРСР від 15 вересня 1942 р. «Про порядок посвідчення довіреностей і заповітів військовослужбовців у воєнний час» заповіти військовослужбовців, які були посвідчені

командуванням окремих військових частин, прирівнювалися до нотаріальних. При цьому даний порядок зберігся і у мирний час. Також було змінено розмір мита за видачу свідоцтва про спадщину з прийняттям Указу Президії Верховної Ради СРСР від 10 квітня 1942 р. «Про державне мито». Відповідно до ст. 3 цього Указу спадкоємці осіб, які загинули при захисті Батьківщини, звільнялися від сплати даного мита. Також було скасовано податок з майна, що переходило в порядку спадкування та дарування зі спадкоємців від осіб, які загинули при захисті Батьківщини, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 9 січня 1943 року.

Наступний етап значних змін, які свого часу називали реформою спадкового права, пов'язаний із прийняттям Указу Президії Верховної Ради СРСР від 14 березня 1945 р. «Про спадкування за законом і за заповітом». Ці істотні зміни полягали у наступному:

1. Розширено коло спадкоємців за законом, до числа яких були включені працездатні батьки, брати і сестри померлого.

2. Встановлено черговість закликання до спадщини. Спадкоємці закликалися до спадщини не одночасно, а по порядку.

3. Розширено свободу заповіту. При складанні заповіту заповідач мав можливість на свій розсуд призначити спадкоємця, але із числа спадкоємців за законом, тобто заповідач мав право змінити черговість отримання спадщини і відійти від принципу рівності часток спадщини²⁰.

Спадкове право з внесеними до нього у 1945 р. змінами діяло без будь-яких істотних доповнень або вилучень аж до прийняття Верховною Радою СРСР «Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік» від 1962 року. Основні принципи положення спадкового права, закріплені у ст.ст. 117–121 Основ, були конкретизовані у низках цивільних кодексів союзних республік, зокрема, у ЦК УРСР від 18 липня 1963 р. подальшого розвитку спадкове право України набуло в Цивільному Кодексі УРСР 1963 р., де цьому інституту був присвячений окремий розділ. Особливістю того часу було те, що спадкування за законом визнавалося первинним, а спадкування за заповітом – додатковим, тому цей спосіб не дуже поширився й не був ґрунтовно розроблений з правового погляду²¹.

Після розпаду СРСР та із прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р. відбулася переорієнтація суспільних відносин в Україні на охорону і захист прав громадян, побудову демократичної, правової держави, що зумовлює необхідність реформування й оновлення законодавства України, в тому числі і спадкового.

Так, новий ЦК України, прийнятий у 2003 р., вніс деякі позитивні зміни щодо спадкування, на відміну від ЦК УРСР. Це такі зміни, як про розширення кількості черг на спадкування з однієї до п'яти; право на укладення заповіту подружжя; можливість укладення секретного заповіту, а також заповіту з умовою тощо. Всі ці зміни є досить прогресивними і актуальними. Спадкове право також активно розвивається і поза межами Цивільного Кодексу України. Так, норми спадкового права містяться на сьогодні в Земельному кодексі України, Податковому кодексі України, Законах України «Про міжнародне приватне право», «Про банки і банківську діяльність», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України», а також Законах України «Про нотаріат», «Про авторське право і суміжні права» та інших. А також у низці підзаконних актів, як-то Положення про Спадковий реєстр, затверджене наказом Міністерства юстиції України № 1810/5 від 17 жовтня 2000 р., Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України № 296/5 від 22 лютого 2012 р., Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. № 261 тощо. Як бачимо, такі «вкраплення» норм спадкового права в різних законодавчих актах свідчать про значний розвиток спадкового права поза межами ЦК України і їх кількість з кожним роком зростає. Причиною цього є розвиток та розширення інституту приватної власності.

Таким чином, слід зазначити, що історія розвитку спадкового права налічує вже багато сторіч. Розроблені ще стародавнім римським правом положення про спадкування та поняття спадкового права знаходили відображення в перших правових актах Київської Русі і Литовських статутах, законодавстві Російської імперії, законодавчих актах радянських часів та в новому українському законодавстві, що свідчить про стабільність даного інституту цивільного права і його важливе значення для регулювання суспільних відносин цивільно-правового характеру.

¹ Благовісний С. Г. Історичні аспекти інституту спадкового права України / С. Г. Благовісний // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 2. – С. 28.

² Там само. – С. 30.

³ Там само. – С. 29.

⁴ Полонська-Василенко Н. Д. Історія України : у 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – Т. 1. – С. 345.

⁵ Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич. – М., 1995. – С. 311.

⁶ Полонська-Василенко Н. Д. Історія України : у 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. – Т. 1. – С. 340.

⁷ Благовісний С. Г. Вказана праця. – С. 28–31.

⁸ Полонська-Василенко Н. Д. Вказана праця. – С. 300.

⁹ Заїка Ю. О. Спадкове право: становленні і розвиток : моногр. ; 2-е вид. / Ю. О. Заїка. – К. : КТН, 2007. – С. 34.

¹⁰ Там само. – С. 38.

¹¹ Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич. – М., 1995. – С. 460.

¹² Чуйкова В. До витоків українського спадкового права / Валентина Чуйкова // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2013. – № 3. – С. 6.

¹³ Гражданский кодекс советских республик. Текст и практический комментарий / под ред. А. Малицкого. – Х., 1925. – С. 408.

¹⁴ Цивільний Кодекс УРСР від 18 липня 1923 р. № 1540-06 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>

¹⁵ Заїка Ю. О. Вказана праця. – С. 39.

¹⁶ Чуйкова В. Вказана праця. – С. 7.

¹⁷ Цивільний Кодекс УРСР від 18 липня 1923 р. № 1540-06 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>

¹⁸ Гражданский кодекс советских республик. Текст и практический комментарий / под ред. А. Малицкого. – Х., 1925. – С. 223.

¹⁹ Цивільний Кодекс УРСР від 18 липня 1923 р. № 1540-06 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>

²⁰ Шершеневич Г. Ф. Вказана праця. – С. 448.

²¹ Благовісний С. Г. Вказана праця. – С. 30.

Резюме

Кондратова А. М. Історія становлення і розвитку законодавства про спадкування в Україні.

У статті розглянуто процес розвитку і становлення інституту спадкового права в Україні та його правове регулювання, починаючи з виникнення патріархального суспільства і перших законодавчих актів римського права. Проаналізовано нормативно-правові акти та наукові роботи для історіографічного аналізу і з'ясування їх впливу на подальший розвиток спадкового права на території сучасної України. Розглянуто норми законодавчих актів щодо регулювання спадкових правовідносин періоду існування СРСР, зокрема ЦК УРСР 1922 р., ЦК УРСР 1963 р. для здійснення їх аналізу та порівняння з нормами сучасного ЦК України.

Ключові слова: спадкове право, спадкування, спадщина, спадкодавець, спадкоємець, спадкування за законом і за заповітом.

Резюме

Кондратова А. Н. История становления и развития законодательства о наследовании в Украине.

В статье рассмотрен процесс развития и становления института наследственного права в Украине и его правовое регулирование, начиная с возникновения патриархального общества и первых законодательных актов римского права. Проанализированы нормативно-правовые акты и научные работы для историографического анализа и его влияния на развитие наследственного права на территории современной Украины. Рассмотрены нормы законодательных актов регулирования наследственных правоотношений за период существования СССР, а именно, ГК УССР 1920 г., ГК УССР 1963 г. для их анализа и сравнения с нормами современного ГК Украины.

Ключевые слова: наследственное право, наследование, наследие, наследодатель, наследник, наследование по закону и по завещанию.

Summary

Kondratova A. The establishment and development of the law of inheritance in Ukraine.

The article describes the development and establishment of inheritance law institute in Ukraine and its regulation since the emergence of the patriarchal society and the first acts of Roman law. Author analyzed the legislation and scientific researches on historiographical analysis, determined impact on further development of inheritance law on the territory of Ukraine. Standards of inheritance relationships legislation of a Soviet period, particularly, Civil Code of Ukrainian SSR 1922, Civil Code of Ukrainian SSR 1963 with analysis and comparison of modern norms of Civil Code of Ukraine were considered.

Key words: inheritance law, inheritance, heritage, testator, heir, hereditary succession and bequest.

Отримано 14.10.2014